

Коновальчук І.М. Особливості конфліктної взаємодії батьків з молодшими школярами: експериментальне дослідження // Актуальні проблеми психології. Том 3: Консультативна психологія і психотерапія: Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України /за ред. Максименка С. Д. , Кісарчук З. Г. – Ніжин: Міланік, 2010. – Вип. 5.– С. 192 - 205.

УДК 159.9

Коновальчук І.М.

ОСОБЛИВОСТІ КОНФЛІКТНОЇ ВЗАЄМОДІЇ БАТЬКІВ З МОЛОДШИМИ ШКОЛЯРАМИ: ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті представлена методика і аналіз результатів дослідження психологічних чинників конфліктної взаємодії батьків з молодшими школярами.. Запропонована методика дозволяє визначити взаємозв'язки між об'єктивними і суб'єктивними причинами конфліктів „батьки – діти” і спрогнозувати напрямки та зміст психокорекційної роботи.

Ключові слова. Конфлікт „батьки – діти”, батьківське ставлення, соціальна ситуація розвитку.

Постановка проблеми. Розвиток і соціалізація особистості дитини відбувається в процесі взаємодії з оточуючим середовищем. У спілкуванні й діяльності з однолітками, значущими дорослими дитина розкриває свої потенційні можливості, засвоює моральні цінності, здобуває соціальний досвід.

Молодший шкільний вік особливий період у соціалізації дитини, що визначається її новим соціальним статусом школяра. Вступ до школи викликає в житті дитини певні труднощі, які за несприятливих обставин можуть призвести до конфліктних станів між дитиною і дорослими, в першу чергу батьками.

Дослідники відмічають, що конфлікти по різному впливають на дитину. З одного боку, конструктивне проходження дитиною конфліктних ситуацій стимулює відповідні функціональні сили і веде до появи новоутворень у її

розвитку, з іншого – конфлікти можуть привести до загострення взаємостосунків з оточуючими людьми, затримати процес соціалізації особистості.

У роботах вітчизняних та зарубіжних психологів М.Й.Боришевського, Г.Я.Варги, Е.Г.Ейдемільера, В.В.Юстицькиса, О.І.Захарова, А.Є.Лічко, О.Б.Насонової, А.С.Співаковської, В.В.Століна, О.М.Шарган, А.Болдуїн, С.Броді, В.Сатір, Д.Джексон, Р.Бендлер, Дж.Гріндер, Дж.Уотсон, Дж.Вікленд, Дж.Левінгер, Ж.Бенвеню та ін. обґрунтовано показана залежність розвитку особистості дитини від стилю виховання в сім'ї, типів батьківського ставлення до дитини, особливостей родинного спілкування, характеру подружніх стосунків, особистісних якостей батьків.

Важливість дослідження проблеми конфліктності в рамках молодшого шкільного віку обумовлена тим, що характерні способи поведінки в конфліктних ситуаціях починають формуватися на ранніх етапах становлення особистості, в процесі активного засвоєння дитиною оточуючої дійсності, її включення в широкую систему соціальних відносин, усвідомлення себе та свого місця в них. Молодший шкільний вік є складним, суперечливим, в цей період формується ставлення до себе, до сім'ї, до світу в цілому і тому пов'язаний із різними конфліктними ситуаціями.

Зміна життєво важливих потреб та інтересів дитини, розширення кола її діяльності часто викликають конфліктні ситуації з батьками. Конфлікти в підсистемі „батьки – діти” є досить розповсюдженим психологічним явищем. Ця проблема, як правило, вивчається в контексті більш широких наукових досліджень – подружніх стосунків, вікових криз, впливу родинних конфліктів на дітей та ін. Причини конфліктів батьків та дітей з позиції дитини, її потреб, інтересів є менш дослідженими психологічною наукою. Разом з тим, вивчення взаємовідносин дітей молодшого шкільного віку з батьками має не тільки наукове, але й практичне значення, що обумовлено провідною роллю сім'ї у формуванні особистості дитини.

Завдання нашого дослідження полягає в розробці та апробації методики визначення психологічних чинників виникнення конфліктів молодших школярів з батьками та їх впливу на особистість дитини.

Результати теоретичного аналізу проблеми. У своїй роботі ми спиралися на методологічну і теоретичну основу культурно-історичної теорії Л.С.Виготського. Зокрема, у концепції Л.С.Виготського [1] визначена методологічна схема вікового підходу до аналізу різних явищ психічного розвитку дитини. Відповідно до схеми, характеристика будь-якого вікового етапу складається з трьох взаємопов'язаних складових: характеристики соціальної ситуації розвитку дитини, аналізу типових видів її діяльності і визначення рівня розвитку її свідомості й особистості [2, с. 18-19].

Соціальна ситуація розвитку – це ті єдині і неповторні зв'язки і взаємостосунки дитини з дорослими, соціальним середовищем в цілому, яке складається на даному віковому етапі.

При роботі з дітьми молодшого шкільного віку слід враховувати, по-перше, стосунки із „суспільним дорослим”, як носієм соціальної функції (вчитель, вихователь тощо), по-друге, індивідуальні, особистісні стосунки з близькими дорослими (в першу чергу з батьками) і однолітками.

І.Д.Бех визначає як важливу закономірність особистості молодшого шкільного віку характер міжособистісних стосунків і оцінку дитини товаришами, які значною мірою детермінуються позицією найбільш референтної (значущої) особи – дорослого (передусім педагога), соціальним очікуванням якого більш всього відповідає підвищена активність дитини саме в учінні [3, с. 106].

У дослідженні факторів конфліктності дітей з батьками необхідно виходити із розуміння взаємостосунків дитини у батьківській сім'ї як цілісної системи. Із соціально-психологічного погляду сім'я – мала соціальна група людей, що заснована на шлюбі та (чи) кровній спорідненості і функціонує на основі спільного побуту, матеріальної і моральної взаємодопомоги [4, с. 4].

В.А.Семиченко і В.С.Заслуженюк визначають сім'ю, як школу де людина навчається як жити у суспільстві, отримує досвід соціальних стосунків у м'якій,

емоційно підкреслений, захищений формі, серед близьких людей, для яких вона є найвищою цінністю [5].

На основі проведеного теоретичного дослідження можна виділити дві групи факторів конфліктів батьків з дітьми молодшого шкільного віку. До об'єктивних причин відносять рівень психолого-педагогічної компетентності батьків, особливості вікової динаміки, новоутворення віку, вікові кризи, соціальну ситуацію розвитку. Серед суб'єктивних причин виділяють: індивідуально-психологічні особливості батьків, тип батьківського ставлення (переважаючий тип виховання), особистісні особливості дітей, сформованість їх психологічних характеристик, батьківські установки щодо сімейних ролей.

До суб'єктивних факторів конфліктної взаємодії нами гіпотетично також віднесено: невідповідність вимог і очікувань батьків можливостям і потребам дітей, завищені вимоги батьків, конфлікти між батьками з приводу виховання, конфліктність у сім'ї, психологічний клімат у сім'ї, тривожність батьків, надмірна їх концентрація на дитині, принциповість, недовіра, суворість, роздратованість, емоційне віддалення від дитини, проекція власних небажаних якостей на дитину, ухилення від контактів з дитиною.

Джерела конфліктних відносин можна розділити на дві групи. По-перше – нереалізація сподівань батьків, підвищена вимогливість, надмірна вразливість, упертість, непосидючість, негативні, з точки зору батьків, риси характеру, порушення поведінки; по-друге – проблемні ситуації з дітьми, обумовлені неорганізованістю, труднощами у навчанні, невиконання дітьми завищених вимог батьків.

Конфліктний характер відносин з дітьми з позиції О.І.Захарова оцінюється за такими показниками, як незадоволення відносинами, їх проблемний характер, відсутність взаєморозуміння, часті інциденти з дітьми, негативні переживання, емоції, відчуття провини [6].

Результати експериментального дослідження. Аналіз і узагальнення різних психодіагностичних методик дозволило нам визначити комплекс методів, які спрямовувалися на визначення таких груп показників: по-перше, ставлення

батьків (у першу чергу матерів) до сімейної ролі; по-друге, відношення батьків до дитини; по-третє, порушення процесу виховання; по-четверте, психологічні причини порушень у сімейному вихованні; по-п'яте, соціальний клімат у сім'ях всіх типів; по-шосте, сформованість компонентів структури навчальної діяльності, характеристика соціальної ситуації розвитку молодших школярів, соціальна пристосованість дітей та їх взаємостосунки з оточуючими, а також особистісні властивості дитини, які можуть утворюватися під впливом конфліктної взаємодії з батьками.

Формуючи вибірку досліджуваних, ми виходили з твердження, що початковий період навчання в школі найважчий, оскільки у дітей відбувається зміна діяльності. Крім того, порівняння вікової динаміки конфліктів у підсистемі „батьки-діти”, показує, що найбільш „конфліктний вік” – молодший шкільний, коли посилюються розходження батьків з приводу навчання дітей у школі.

Дослідження проводилось на базі загальноосвітньої школи № 1 та НВК №25 м. Житомира. В дослідженні брали участь учні початкових класів та їх батьки. Всього обстежено 152 дитини, серед них 52 учні других класів, 56 – третіх класів, 44 – четвертих класів і відповідно батьків – 135 осіб, переважно матерів.

Для досягнення мети дослідження та перевірки гіпотези було розроблено спеціальну стратегію його проведення та використано комплекс психодіагностичних методик. Відбір методик і розробка схеми емпіричного дослідження було зроблено на основі результатів, отриманих в ході пілотажного дослідження, яке проводилося також з метою уточнення гіпотези щодо психологічних факторів конфліктів батьків з дітьми молодшого шкільного віку та їх батьками.

Методики дослідження психологічних чинників конфліктної взаємодії батьків з дітьми молодшого шкільного віку добирались таким чином, щоб можна було:

а) отримати інформацію про відношення батьків до дитини, наявність конфлікту у стосунках батьків та дітей молодшого шкільного віку. Використовувалась методика діагностики батьківського відношення (А.Я.Варга та

В.В.Століна); опитувальник для батьків „Аналіз сімейних взаємостосунків” (Е.Г. Ейдемільера і В.В.Юстицькиса), методика вивчення батьківських установок (PARI) Е.Шеффера та Р.Белла;

б) виявити дитяче ставлення до батьків. Застосували методику Рене Жиля, спрямовану на дослідження сфери міжособистісних відносин дитини та її сприйняття внутрішньосімейних відносин та модифікований варіант методики Розенцвейга, адаптований В.В.Добровим, для виявлення значущих відносин для дитини;

в) оцінити психічний стан дітей та їх батьків за допомогою опитувальника ДВОР (діагностика вад особистісного розвитку) З.Карпенко, дитячого варіанту особистісного багатофакторного опитувальника Р.Кеттелла (адаптований Е.М.Александровською), тесту шкільної тривожності Філіпса, а також шкал-ознак з опитувальника для батьків „Аналіз сімейних взаємостосунків” (Е.Г. Ейдемільера і В.В.Юстицькиса) та методики вивчення батьківських установок (PARI) Е.Шеффера та Р.Белла;

г) врахувати незалежну оцінку експертів за допомогою методики „Експертна діагностика соціально-психологічної занедбаності дитини педагогом та психологом” (Р.В.Овчарова) та оцінити соціальний клімат в сім'ях за методикою ”Шкала сімейного оточення” (ШСО) адаптованою С.Ю.Куприяновим [7, 8].

Таким чином, діагностика передбачає у вивченні проблеми конфліктної взаємодії батьків і дітей молодшого шкільного віку декілька напрямків. Комплекс із 10 методик дозволяє врахувати понад 100 психологічних показників які дозволяють зрозуміти зміст і структуру досліджуваних явищ.

Оскільки відношення батьків до дитини є одним з основних чинників конфліктної взаємодії між батьками і дітьми, спочатку ми проводили діагностику батьківського ставлення, вивчали батьківські установки, соціальний клімат в сім'ях, оцінювали психічний стан дітей.

Для підвищення ефективності дослідження при виборі методик нами враховувались, по-перше, їх валідність, по-друге, діагностична спроможність щодо отримання як кількісних показників, так і якісних характеристик. Окрім цього, з

метою підвищення надійності та валідності отриманих результатів, ми використовували різні методики, в яких досліджували однотипні показники.

Методика PARI (parental, attitude research instrument — методика вивчення батьківських установок) призначена для вивчення відношення батьків (перш за все матерів) до різних сторін сімейного життя (сімейної ролі) та батьківсько-дитячих відносин [7].

Тест-опитувальник батьківського ставлення А.Я.Варга, В.В.Століна представляє собою психодіагностичний інструмент, який орієнтований на виявлення батьківського ставлення з питань виховання дітей та спілкування з ними.

Батьківське ставлення — це система різноманітних почуттів та вчинків дорослих по відношенню до дітей. З психологічної точки зору батьківське ставлення — це педагогічна соціальна установка по відношенню до дітей, яка включає в себе раціональний, емоційний та поведінковий компоненти, які оцінюються за допомогою опитувальника.

Опитувальник складається з п'яти шкал, які розкривають аспекти батьківського ставлення: прийняття-зневажання — показує інтегральне емоційне ставлення до дитини; кооперація — соціально бажаний образ батьківського ставлення; симбіоз — висвітлює міжособистісну дистанцію в спілкуванні з дитиною; авторитарна гіперсоціалізація — відбиває форму і напрямок контролю за поведінкою дитини; маленький невдаха (інфантилізація) — відображає особливості сприйняття та розуміння дитини батьком.

Експериментальні дані по кожній досліджуваній групі (батьків, дітей) були зведені у таблиці і оброблялися методами математичної статистики.

Особливості особистісного розвитку дітей молодшого шкільного віку досліджувались за допомогою дитячого варіанту особистісного опитувальника Кеттелла (CPQ) (адаптація Е.М.Александровської, І.Н.Гільяшевої).

Шкала сімейного оточення (ШСО) призначена для оцінки соціального клімату в сім'ях усіх типів. При обробці методики враховувалися такі показники: відносини між членами сім'ї (згуртованість, експресивність, конфлікт), особистісне зростання (незалежність, орієнтація на досягнення, інтелектуально-культурна

орієнтація, орієнтація на активний відпочинок, моральний аспект) та управління сімейною системою (організація, контроль).

Попередній аналіз отриманих первинних даних, які характеризують причини виникнення конфліктів та їх вплив на особистість дитини, обумовив необхідність диференціації їх в окремі підгрупи. В основу такої диференціації було покладено відмінності у впливі типів батьківського ставлення на розвиток особистості дитини: група 1 – оптимальний контакт з дитиною, група 2 – надмірна емоційна дистанція з дитиною, група 3 – надмірний концентрація на дитині.

Аналізуючи результати первинних даних, отриманих при діагностиці батьків та дітей молодшого шкільного віку, можна зазначити, що показники прояву батьківського ставлення (Е.Шеффер) оптимальний емоційний контакт, надмірна емоційна дистанція з дитиною та надлишкова концентрація на дитині мають варіативність діапазону від мінімальних до максимальних значень.

Так, оцінка батьками власного ставлення до дитини варіюється від 1 до 20 балів (див.рис.1). Більшість батьків (76,6%) прагнуть до оптимального емоційного контакту з дитиною, тобто мають рівноправні стосунки з дитиною, партнерські відносини, розвивають активність дитини, спонукають дитину до спілкування, доброзичливі, демократичні. У 10,5% опитаних виявлено надмірну емоційну дистанцію з дитиною (шкала II), а саме відношення батьків до дитини характеризується ухиленням від контактів з дитиною, нестриманістю, роздратованістю, перебільшеною строгістю, суворістю. 13,8% респондентів властиві високі оцінки за III шкалою – надмірна концентрація на дитині. Для цих батьків характерна зайва опіка, встановлення відносин залежності, подолання опору, пригнічення волі, створення безпеки, побоювання скривдити, виключення позасімейних впливів, придушення агресивності, пригнічення сексуальності, надмірне втручання в світ дитини, прагнення прискорити розвиток дитини.

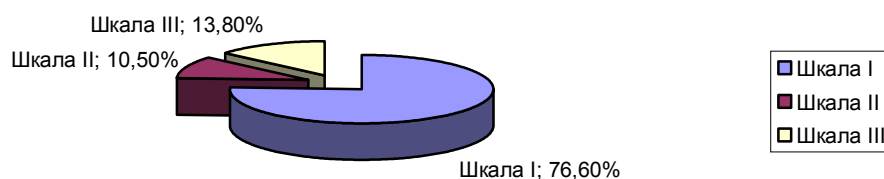

Рис. 1. Розподіл (%) загальної вибірки батьків молодших школярів залежно від типу батьківського відношення

Далі ми оцінювали батьківсько-дитячий контакт з точки зору його оптимальності. Для цього порівняли середні оцінки по трьом групам шкал: оптимальний контакт (шкала I), емоційна дистанція (шкала II) та надмірна концентрація на дитині (шкала III). При порівнянні середніх значень показників, що характеризують ставлення батьків до дітей молодшого шкільного віку, спостерігаються незначні відмінності між ставленням до хлопчиків і дівчаток.

При аналізі первинних результатів за методикою PARI були виявлені найбільш виражені ознаки, які стосуються відносин батьків до дітей – це вербалізація, спонукання до словесних проявів – 34,85% опитаних батьків, рівноправні відносини між батьками і дитиною – 32,57%, розвиток активності дитини – 21,97% респондентів та високі значення за ознаками, які характеризують ставлення матерів до різних сторін сімейного життя, до сімейної ролі: надавторитет батьків – 21,2%, залежність, несаможиттєвість матері – 19,69%, обмеження інтересів жінки сім'єю – 15,9%, відчуття самопожертви в ролі матері – 11,36%.

Опитувальник дає можливість виявити батьківські установки й встановити взаємозв'язок між типом батьківського ставлення та відношенням до сімейної ролі (в першу чергу матерів). Виявлено позитивну кореляцію між типом батьківського відношення до дітей та показниками ставлення батьків до сімейної ролі. Для першої групи (оптимальний контакт з дитиною) є залежність з показниками обмеження інтересів жінки рамками сім'ї, відчуття самопожертви в

ролі матері, надавторитет батьків, невтручання чоловіка в справи сім'ї, домінування матері. Друга група (надмірна емоційна дистанція з дитиною) має залежність з показниками відношення до сімейної ролі: відчуття самопожертви в ролі матері, сімейні конфлікти, залежність і несамоствійність матері. Третя група (надмірна концентрація на дитині) корелює з показниками: обмеженість інтересів жінки рамками сім'ї, відчуття самопожертви в ролі матері, надавторитет батьків, незадоволеність роллю домогосподарки, невключеність чоловіка в справи сім'ї, домінування матері.

Індивідуальні дані, які отримані за показником оптимальний емоційний контакт та ознаками, які його характеризують (вербалізація, партнерські відносини, розвиток активності дитини, рівноправні відносини між батьками і дитиною) розподілені в діапазоні від 0 до 20 балів. Переважна більшість батьків (75%) знаходиться в межах середнього рівня (9-17 балів), досить велика частка респондентів (22,96%) має високі значення за цими показниками і тільки 2,04% досліджуваних мають низькі значення за означеними показниками. Середнє значення вираженості даних показників свідчить про недостатність прагнень батьків проявляти партнерські відносини та розвивати активність дитини. Існують відмінності між середніми значеннями показників у групах хлопчиків та дівчаток.

За показником надмірна емоційна дистанція з дитиною та ознаками, які розкривають зміст даного типу батьківського ставлення (роздратованість, нестриманість, суворість, перебільшена строгість, ухилення від контакту з дитиною) дані розподілені від 5 до 20 балів. Більшість досліджуваних (81,97%) мають середні значення за даними показниками. Високий прояв за цими ознаками притаманний 5,19% досліджуваних і 12,84% респондентів мають низькі значення за цими показниками. Середнє значення показників свідчить про помірний прояв роздратованості, нестриманості, строгості, але й про недостатній контакт з дитиною. Середні показники за статтю говорять про менший рівень роздратованості щодо дівчаток, але більшу суворість та ухилення від спілкування.

Така ж тенденція в особливостях прояву діапазону від мінімальних до максимальних значень спостерігається й за показником надмірна концентрація на

дитині та особливостями його прояву: надмірна опіка, пригнічення волі, створення безпеки, виключення позасімейних впливів, придушення агресивності, пригнічення сексуальності, надмірне втручання в світ дитини, прагнення прискорити розвиток дитини. Середні бали прояву такого типу ставлення властиві 83,34% батьків. Для 10,55% значення наближаються до максимальних, а для 6,11% – до мінімальних. Як бачимо, для батьків дітей молодшого шкільного віку більш вираженим є відношення „Оптимальний емоційний контакт з дитиною”, але досить високий відсоток батьків, яким притаманне ставлення „Надмірна емоційна дистанція з дитиною” та „Надмірна концентрація на дитині”.

Загалом така тенденція зберігається і в групах диференційованих на основі терміну навчання дітей. Так у групі батьків дітей-другокласників оптимальний контакт з дитиною проявляється у 31,57%, надмірна емоційна дистанція у 5,26%, надмірна концентрація у 3,28%, а у батьків дітей третьо- і четвертокласників відповідно – 44,1%, 5,26%, 10,53%. Серед батьків дітей-другокласників, порівняно з батьками старших дітей, менше таких, яким притаманний оптимальний емоційний контакт та надмірна концентрація на дитині (див. рис.2).

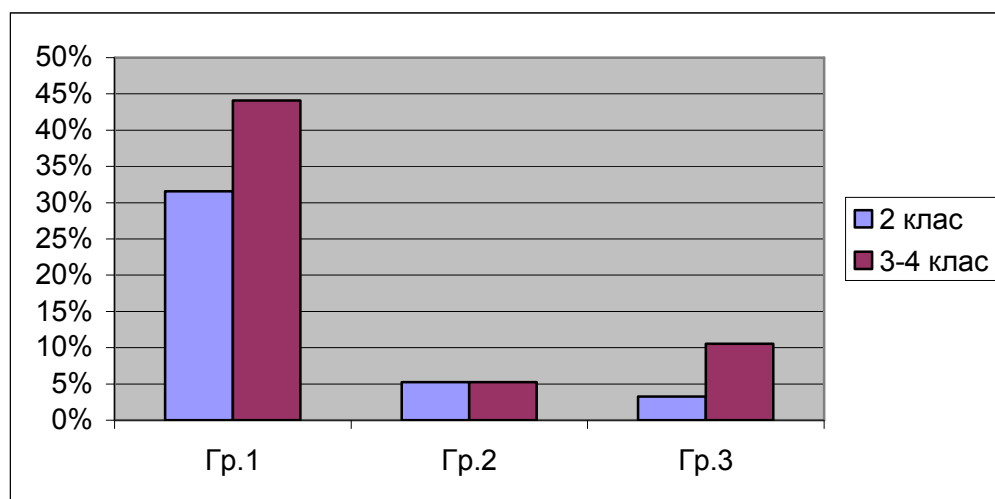

Рис. 2. Порівняння типів батьківського ставлення
батьків дітей 2, 3-4 класів

Чітко простежується залежність між показниками прояву батьківського ставлення та соціальною ситуацією в сім'ї. Але ступінь зв'язків різноманітна. Значущі, але слабкіші в першій групі (оптимальний емоційний контакт) і в третій

групі (надмірна концентрація на дитині) та сильніші в другій групі (надмірна емоційна дистанція).

За допомогою дитячого варіанту багатофакторного опитувальника Р.Кеттелла (CPQ) були продіагновані риси особистості дитини та вади особистісного розвитку дітей (опитувальник ДВОР З.Карпенко).

Дані дітей за всіма вибірками підлягали статистичній обробці. Кореляційний аналіз дозволив встановити наявність взаємозв'язків між батьківським ставленням та особистісними якостями дитини. Результати показали, що ставлення батьків до дитини, а саме надмірна емоційна дистанція, має сильний позитивний зв'язок ($p < 0,01$) із фактором D (реактивність), з показниками замкнутість, схильність до нечесної поведінки (методика ДВОР), також позитивну кореляцію ($p < 0,05$) з показниками агресивність, екстернальність, асоціальність (методика ДВОР), сильну негативну кореляцію ($p < 0,01$) із факторами А (товариськість), С (емоційна стійкість), Н (сміливість), Q3 (високий самоконтроль), Q4 (напруженість) та негативну кореляцію ($p < 0,05$) із фактором В (інтелект). Надмірна концентрація на дитині має сильну позитивну кореляцію ($p < 0,01$) із фактором Н (боязливість), також позитивну кореляцію ($p < 0,05$) з факторами О (тривожність), В (інтелект), сильну негативну кореляцію ($p < 0,01$) з показником екстернальність (методика ДВОР) та негативну кореляцію ($p < 0,05$) із факторами С (емоційна стійкість), Q3 (високий самоконтроль). За показником оптимальний емоційний контакт з дитиною зв'язків не виявлено.

Аналізуючи отримані результати за методикою „Тест-опитувальник батьківського ставлення” А.Я.Варга, В.В.Століна, можна побачити, що у батьків дітей молодшого шкільного віку недостатньо розвинута „кооперація”, тобто соціально бажаний образ батьківського ставлення – 5,45% опитаних. Переважає тенденція до симбіотичних відносин з дитиною – 46,36% респондентів. Характерний прояв авторитаризму у дорослих, про що говорять високі показники за шкалою „Авторитарна гіперсоціалізація” – 24,54%. Прагнення до інфантилізації дитини, бажання приписати їй особистісну й соціальну неспроможність характерна 17,27% батьків.

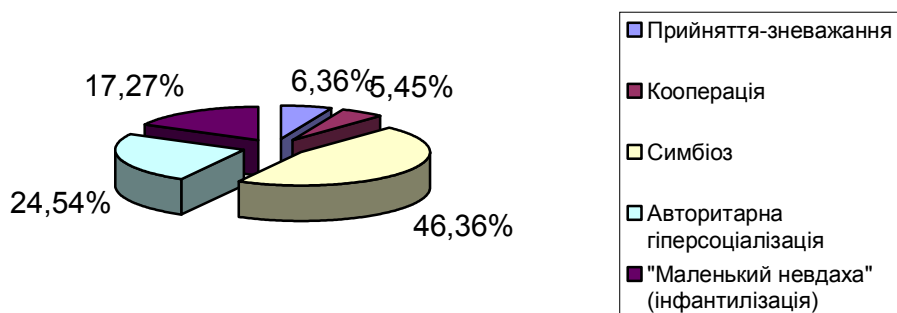

Рис. 3. Розподіл % загальної вибірки батьків залежно від типу батьківського ставлення (за методикою Варга, Століна)

При порівнянні даних були виявлені зв'язки між показниками батьківського відношення (опитувальник Варга, Століна), показниками, що розкривають ставлення батьків (в першу чергу матерів) до сімейної ролі та показниками, що характеризують взаємовідносини батьків та дітей (методика PARI). Зокрема батьківське ставлення за типом „Авторитарна гіперсоціалізація” (авторитаризм, вимога послуху й дисципліни, намагання нав'язати свою волю) позитивно корелює з показниками, що характеризують сімейні ролі: обмеження інтересів жінки сім'єю, турботами про сім'ю, відчуття самопожертви в ролі матері, надавторитет батьків, незадоволеність роллю домогосподарки, домінування матері та показниками, які стосуються батьківсько-дитячих відношень: розвиток активності дитини, роздратованість, нестриманість, ухилення від контакту з дитиною, надмірна турбота, відношення залежності, обмеження позасімейних впливів, пригнічення сексуальності, надмірне втручання в світ дитини, прагнення прискорити розвиток дитини.

Батьки у яких присутнє прагнення інфантилізувати дитину (недовіра до неї, незадоволення неуспішністю, неслухняністю разом з тим намагання вберегти від труднощів й строго контролювати) корелює з такими показниками, як ухилення від контакту з дитиною, обмеження позасімейних впливів, прагнення прискорити розвиток дитини .

Виражена тенденція до симбіотичних відносин (відчуття єдності з дитиною, прагнення задовольнити всі її потреби, ставлення до дитини як до маленької та беззахисної, позбавлення самостійності) не має зв'язків з показниками, що

розкривають ставлення батьків до сімейної ролі та показниками, що характеризують взаємовідносини батьків та дітей (методика PARI).

Найбільш соціально бажаний образ батьківського ставлення „Кооперація” (зацікавленість в справах та діях дитини, співчуття їй, висока оцінка інтелектуальних та творчих здібностей дитини, почуття гордості за дитину, довіра) корелює з показниками відчуття самопожертви в ролі матері, домінування матері, розвиток активності дитини, створення безпеки, страх образити, прагнення прискорити розвиток дитини.

Тип ставлення „Прийняття-зневажання” позитивно корелює з наступними показниками: відчуття самопожертви в ролі матері, незадоволеність роллю домогосподарки, домінування матері та ознаками батьківсько-дитячих відносин: суворість, надмірна вимогливість, ухилення від контакту з дитиною, надмірна турбота, відношення залежності, прагнення прискорити розвиток дитини.

Висновки. Зміна соціальної позиції дитини зі вступом до школи викликає ряд протиріч, які можуть спричинити конфлікти у взаємовідносинах з батьками. Основними чинниками конфліктної взаємодії батьків з молодшими школярами є тип батьківського відношення, установка батьків на сімейні ролі, соціальна ситуація в сім'ї, особистісні характеристики дітей. Таким чином, результати діагностичного дослідження дають змогу визначити основним напрямком психокорекційного впливу у ситуації конфліктів між батьками та молодшими школярами зміну батьківського ставлення, байдужого відношення, завищених вимог.

ЛІТЕРАТУРА

1. Выготский Л.С. Собр. соч.: в 6 т. – М.: Педагогика, 1984. – Т.4. – С. 249-253.
2. Бурменская Г.В., Карабанова О.А., Лидерс А.Г. Возрастно-психологическое консультирование. Проблемы психического развития детей. – М.: Изд-во МГУ, 1990. – 136 с.
3. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання: Науково-метод. посібник. – К.: ІЗМН, 1998. – 204 с.
4. Бондарчук О.І. Психологія сім'ї: Курс лекцій. – К.: МАУП, 2001. – 96 с.
5. Семіченко В.А., Заслуженюк В.С. Мистецтво взаєморозуміння. Психологія

та педагогіка сімейного спілкування: Навч. посібник для студентів вищ. навч. закладів. 2-е вид. — К.: Веселка, 1998. — 214 с.

6. Захаров А.И. Как предупредить отклонения в поведении ребенка: Кн. для воспитателя дет. сада. — М.: Просвещение, 1986. — 128 с.

7. Шапарь В.Б. Практическая психология. Психодіагностика отношений между родителями и детьми. / В.Б.Шапарь. — Ростов н/Д: Фенікс, 2006. — 432 с.

8. Райгорский Д.П. Практическая психодіагностика. Самара: Издательский Дом „Бахрах-М“, 2002. — 672 с.

Коновальчук І.М. Особенности конфликтного взаимодействия родителей с младшими школьниками: экспериментальное исследование

В статье представлена методика и анализ результатов исследования психологических факторов конфликтного взаимодействия родителей с младшими школьниками. Предложенная методика позволяет определить взаимосвязь между объективными и субъективными причинами конфликтов „родители – дети” и спрогнозировать направления и содержание психокоррекционной работы.

Ключевые слова: конфликт „родители – дети”, родительское отношение, социальная ситуация развития.

Konovalchuk I.M. The specifics of conflict cooperation between parents and children: experimental research.

In this article is represented the methodology and the analysis of researches of psychological causes of conflict cooperation between parents and children. Given methodic makes possible to define the interrelation between objective and subjective causes of the “parents-children” conflicts and to foresee the ways and the content of psychocorrection work.

The cay words: the “parents-children” conflicts, parental attitude, social situation of development.